

Maria Magdalena Nowakowska*

 <https://orcid.org/0000-0001-9574-3357>

UWAGI O (NIE)ISTNIEJĄCYCH FORMACH RODZAJOWYCH CZASOWNIKA I ICH MIEJSCU W NAUCZANIU JPJO

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest nijakim formom czasownika 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego (a także przyszłego tzw. złożonego i trybu warunkowego). Jego celem jest zbadanie, czy formy te są prezentowane w podręcznikach do nauki jpjo i gramatykach języka polskiego (dla cudzoziemców). Okazuje się, że owe formy są w wydawnictwach dla cudzoziemców pomijane, podobnie jak i w polskich gramatykach, a stanowisko językoznawców wobec nich nie jest jednoznaczne. Autorka stoi na stanowisku wprowadzenia pełnej prezentacji czasownikowych form rodzajowych w podręcznikach do nauki jpjo (a także w gramatykach), motywując ją przede wszystkim systemowością wzorców koniugacyjnych czasu przeszłego (przyszłego złożonego i trybu warunkowego) także pod względem rodzaju gramatycznego. Zwraca też uwagę na coraz większe zainteresowanie formami rodzaju nijakiego osób z kręgu *genderqueer* oraz możliwością ich użycia w stosunku do osób niebinarnych i przez nie same.

Słowa kluczowe: rodzaj gramatyczny czasownika, rodzaj nijaki czasownika, formy 1. i 2. osoby czasu przeszłego, formy niebinarne czasownika, formy neutralne czasownika

NOTES ON SOME (NON)EXISTING VERB FORMS AND THEIR PLACE IN TEACHING POLISH AS A FOREIGN / SECOND LANGUAGE

Abstract: The article is devoted to neuter forms of the verb of the 1st and 2nd person singular in the past tense (as well as the so-called future complex tense and conditional mood). Its purpose was to investigate whether these forms are presented in Polish language textbooks and grammars of the Polish language (for foreigners). It turns out that these forms are ignored in publications for foreigners, as well as in Polish grammars, and the position of linguists towards them is not unequivocal. The author is of the opinion that a full presentation of generic verb forms in textbooks for learning

* mariamagdalena.nowakowska@uni.lodz.pl, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Zakład Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

Polish as L2 (as well as in grammars) should be introduced, primarily because of the existence of systemic conjugation patterns of the past tense (future compound and conditional) also in terms of grammatical gender. She also draws attention to the growing interest in the neuter gender forms and the possibility of using them in relation to and by non-binary persons.

Keywords: grammatical gender of the verb, neuter gender of the verb, forms of the 1st and 2nd persons of the past tense, non-binary forms of the verb, neutral forms of the verb

1. WPROWADZENIE

Czasownik towarzyszy uczącym się języka polskiego jako obcego (jpjo) od początku nauki. Jego odmiana jest dość często przyczyną frustracji, zwłaszcza dla tych, których język rodzimy nie należy do języków flekcyjnych. Kłopoty z poprawną odmianą tej części mowy mają oczywiście i ci cudzoziemcy, którym koniugacja nie jest obca. Kategorie gramatyczne czasownika mogą mieć charakter tylko werbalny – osoba, liczba, czas, tryb, strona, aspekt – albo, jak liczba i rodzaj, są charakterystyczne także dla innych części mowy.

Rodzaj gramatyczny jest kategorią niejednorodną, dość kłopotliwą nie tylko z punktu widzenia nauczania języka polskiego jako obcego (jpjo), dlatego warto mu się przyjrzeć z bliska. Największe dyskusje budzi rodzaj gramatyczny rzeczownika, bowiem w tym przypadku jest on kategorią selektywną. Brak zgodności co do obowiązujących klasyfikacji rodzaju¹ wywołuje pewną konsternację tak wśród uczących się jpjo, jak i ich nauczycieli, mających problem, który podział przyjąć i który prezentować na lekcjach, by nauka była efektywna i przynosiła jak najwięcej korzyści.

Jeśli idzie o czasownik, to rodzaj przysługuje tylko jego formom osobowym, opartym na temacie czasu przeszłego, i jest kategorią wtórną – stanowi odbicie pewnych wartości rodzaju rzeczowników, z którymi wchodzi w związki składniowe. Zatem należy go rozpatrywać przede wszystkim z punktu widzenia składni. Jednak w trakcie nauczania jpjo najpierw dokonuje się prezentacji paradygmatów odmiany czasownika, a dopiero potem wprowadza zastosowania składniowe poszczególnych form.

Z tego względu przeanalizowano wybrane materiały dydaktyczne służące do nauki jpjo pod kątem rodzaju czasownika w prezentowanych paradygmatach czasownika (jak i w jego ewentualnych użyciach składniowych) w celu zbadania, czy są w nich prezentowane kłopotliwe formy rodzajowe czasownika w postaci form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego, przyszłego tzw.

¹Przeglądu istniejących koncepcji dotyczących rodzaju gramatycznego rzeczownika dokonała Anna Wierzbicka w swoim artykule *Rodzaj gramatyczny w języku polskim — przegląd koncepcji* (Wierzbicka 2014).

złożonego (z użyciem dawnego imiesłowu przeszłego) oraz trybu warunkowego, a jeśli tak, to jak wygląda ich prezentacja.

Chcąc uzyskać odpowiedź na te pytania, przejrano wiele podręczników do nauki jpjo zwłaszcza na poziomie podstawowym, bowiem to na tym poziomie wprowadzane są kategorie gramatyczne czasownika (czasy, tryby), w których dochodzi do różnicowania form rodzajowych.

Przed wszystkim przyjrano się najpopularniejszym obecnie na rynku podręcznikom do nauki jpjo na poziomie A1–A2, czyli *Hurra!!! Po Polsku 1* Anety Szymkiewicz i Małgorzaty Małolepszej (Szymkiewicz, Małolepszy 2020) i *Polski, krok po kroku 1* Iwony Stempek, Anny Stelmach, Sylwii Dawidek, Anety Szymkiewicz (Stempek, Stelmach, Dawidek, Szymkiewicz 2012). Ze względu na sytuację uchodźców ukraińskich, którzy w Polsce znaleźli schronienie przed toczącą się w Ukrainie wojną i tu, chcąc żyć i pracować, podejmują naukę jpjo, wzięto też pod uwagę specjalny podręcznik języka polskiego dla szkół ukraińskich (Kwiatkowska, Rumińska, Maćkowicz 2019) oraz kilka innych podręczników do nauki jpjo, a także popularne podręczniki gramatyki języka polskiego przeznaczone dla cudzoziemców z uwagi na prezentowane w nich paradygmaty czasownikowe.

2. PODRĘCZNIKI DO NAUKI JPJO A FORMY NIJAKIE CZASOWNIKA

Ucząc form czasownika w czasie przeszłym, podkreśla się ich zróżnicowanie rodzajowe w liczbie pojedynczej na męskie, żeńskie i nijakie, zaś w liczbie mnogiej na męskoosobowe i niemęskoosobowe (żeńskorzeczowe). Jednak przyglądając się prezentowanym w podręcznikach do nauki jpjo wzorom odmiany, można zauważyć pewne niedostatki. Okazuje się, że nie ma w nich form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej. Nie ma ich tak w publikacji *Hurra!! Po polsku* (Szymkiewicz, Małolepszy 2020), jak i *Krok po kroku* (Stempek, Stelmach, Dawidek, Szymkiewicz 2012). Takich form nie uwzględniają też prezentowane paradygmaty czasownikowe, zamieszczone w podręczniku *Język polski bez granic* (Kwiatkowska, Rumińska, Maćkowicz 2019). Brak ich i w innych podręcznikach ogólnych, np. w *Cześć, jak się masz?* Władysława Miodunki (Miodunka 2001), *Z polskim na ty* Ewy Lipińskiej (Lipińska 2004, s. 72) czy *Dzień dobry!* Aleksandry Janowskiej i Magdaleny Pastuchowej (Janowska, Pastuchowa 2003). Nie ma ich też w publikacji przeznaczonej do nauczania jpjo Słowaków autorstwa Marty Pančikovej i Wiesława Stefańczyka *Po drugiej stronie Tatr* (Pančiková, Stefańczyk 2003) czy w podręczniku dla studentów niemieckojęzycznych E. Lipińskiej i E. Skorupki *Polski bez tajemnic* (Lipińska,

Skorupka 2009), a także w podręczniku stanowiącym zbiór ćwiczeń związanych z odmianą, składnią i semantyką czasownika, *Czas na czasownik* autorstwa P. Garncarka (Garncarek 2011)².

Czy zatem formy te istnieją?

3. ILE RODZAJÓW OBEJMUJE PARADYGMAT POLSKIEGO CZASOWNIKA?

Pytanie, czy paradygmat polskiego czasownika obejmuje trzy rodzaje, zadała w 2004 r. K. Pisarkowa w krótkim artykule, opublikowanym w *Języku Polskim* (Pisarek 2014), wywołując na łamach tego pisma burzliwą dyskusję.

Podobne zapytanie wpłynęło też do Rady Języka Polskiego, której członkowie – jak pisał Witold Mańczak – w wyniku dyskusji „podzielili się na trzy grupy: 1. niepewni, 2. wykluczający formę neutrum, 3. dopuszczający trzy rodzaje” (Mańczak 2005, s. 56). Krystyna Pisarek swoim artykułem dołączyła do grupy trzeciej, powołując się na użycie form nijakich w gwarach cieszyńskich, a ponadto podając przykłady takich form z przekładu Biblii Wujka i z pism Jana Pawła II (Pisarek 2004). Natomiast ówczesny przewodniczący Rady Języka Polskiego wydał opinię na temat form *byłom*, *byłoś*, której podsumowanie brzmi: „Można więc powiedzieć, że kwestionowane (...) formy są systemowo poprawne, lecz w zasadzie należą do klasy form potencjalnych, nieużywanych na co dzień” (https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=317:byom-byo&catid=44&Itemid=58 [11.12.2022]). Z opinią tą nie zgodziła się Janina Puzynina, która owe formy uznała za niesystemowe. Jej stanowisku przeciwstawili się m.in. Jerzy Bralczyk, Anna Dąbrowska i Walery Pisarek. (https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=317:byom-byo&catid=44&Itemid=58 [11.12.2022]).

Głos w tej sprawie na łamach *Języka Polskiego* zabrali Bożena i Piotr Źmigrodzcy (Źmigrodzcy 2005), którzy w poszukiwaniu form 1. i 2. osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego w czasie przeszłym sięgnęli nie tylko do korpusów językowych, ale też losowo przeanalizowali strony internetowe, w efekcie czego uzyskali potwierdzenia występowania omawianych form.

Na łamach wspomnianego numeru *Języka Polskiego* przypomniano też fragment artykułu Zygmunta Saloniego *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej* z 1992 r. (Saloni 1992), dotyczący form nijakich czasownika. Autor wyjaśnia

² Choć podręcznik P. Garncarka przeznaczony jest dla poziomu B2, to został wzięty pod uwagę w przeprowadzonych badaniach, ponieważ w całości poświęcony jest formom czasownikowym i tylko im, a zatem można by oczekiwać, że w ramach prezentacji polskiego systemu koniugacyjnego istnienie omawianych neutratywów zostanie w nim przynajmniej zasygnalizowane.

w nim przyczyny niejasnego statusu form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego. Pisze: „Otóż tymi, co mówią, są z reguły ludzie, a żadna realnie istniejąca istota ludzka nie mówi o sobie w rodzaju nijakim. Używa mianowicie rodzaju męskiego czy żeńskiego w zależności od tego, z którą płcią się identyfikuje” (Saloni 2005, s. 57). Poza tym Saloni przytacza przykłady użyć omawianych form, zaznaczając, iż „w rodzaju nijakim mówią o sobie po polsku te przedmioty, których nazwy są w tym języku rodzaju nijakiego” (Saloni 2005, s. 57), czyli motywacja użycia tych form ma charakter syntaktyczny.

Mechanizm tworzenia form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego jest bardzo regularny, a ich postać nie budzi wątpliwości. Wydawałoby się zatem, że będą one prezentowane w gramatykach języka polskiego. Okazuje się, że nie zawsze tak jest.

W bardzo popularnej *Gramatyce języka polskiego* Barbary Bartnickiej i Haliny Satkiewiczowej, czyli w mającej wiele wydań publikacji adresowanej do cudzoziemców, omawiane formy nie zostały uwzględnione (Bartnicka, Satkiewicz 2004, s. 98–104). Nie ma ich także w podręczniku Małgorzaty Kity *Wybieram gramatykę* (Kita 1998, s. 178).

Brak ich bezpośredniej prezentacji w publikacji Zygmunta Saloniego *Czasownik polski* (Saloni 2001), choć sam jej autor pod fragmentami artykułu na temat omawianych form, przedrukowanymi we wspomnianej już dyskusji na łamach *Języka Polskiego*, dodał dopisek: „Starałem się to pokazać w paradygmatach czasownikowych w mojej książce *Czasownik polski*, Warszawa 2002” (Saloni 2005, s. 58). Saloni, pokazując paradygmaty w *Czasowniku polskim*, zastosował tabelki, a w ich poszczególnych rubrykach umieścił odpowiednie elementy form czasownikowych. By znaleźć właściwe, należy zapoznać się z instrukcją, zamieszczoną na tylnej okładce publikacji, co nie ułatwia ich poszukiwań.

Brak form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego dotyczy również wydanej po angielsku gramatyki polskiej dla osób anglojęzycznych, zatytułowanej *Polish – an essential grammar* autorstwa Dany Bielec (Bielec 1999).

Omawianych form czasownikowych nie uwzględnił w prezentowanych paradygmatach czasownikowych Piotr Bąk, autor często krytykowanej, ale popularnej wśród cudzoziemców *Gramatyki języka polskiego* (Bąk 1987, s. 334–353). W opisie dodał jednak, iż: „Formy pierwszej i drugiej osoby rodzaju nijakiego są rzadko używane. Forma pierwszej osoby praktycznie nie istnieje, ponieważ przedmioty rodzaju nijakiego nie mówią, a niemowlęta, gdy zaczynają mówić, od razu używają form rodzaju męskiego lub żeńskiego” (Bąk, s. 336).

Omawiane formy pojawiają się w *Zarysie gramatyki polskiej* Alicji Nagórko (Nagórko 2007). Autorka wymienia je przy okazji prezentacji pełnego paradygmatu czasownika, dodając komentarz: „Formy rodzaju nijakiego 1. i 2. osoby, takie jak: *będę kupowało, kupowałam, będziesz kupowało, kupowałoś*, mają charakter potencjalny: nie są stosowane w standardowych użyciach języka.

Możliwe są natomiast w stylu artystycznym, np. w bajkach, poezji, stosujących personifikacje literackie (jeśli podlegający temu zabiegowi podmiot jest wyrażony rzeczownikiem nijakim, np. *Słońce* powie o sobie *byłom, świeciłom*” (Nagórko 2007, s. 128). Przy okazji warto dodać, że konsekwentnie takie formy są prezentowane przez Romana Laskowskiego w *Gramatyce współczesnego języka polskiego*, w tomie poświęconym morfologii (Laskowski 1999, s. 229–230). Ta gramatyka jednak nie jest wykorzystywana w nauczaniu jpjo (a jeśli jest, to bardzo rzadko). Z gramatyk historycznych natomiast nijakie formy rodzajowe czasownika we wszystkich osobach liczby pojedynczej odnotowuje *Grammatyka języka polskiego przez Maxymiliana Jakubowicza ułożona*³ z 1823 r., uważana za jedną z najlepszych XIX-wiecznych gramatyk filozoficznych⁴, ale dziś praktycznie nieużywana. Z kolei z wydawnictw popularnych omawiane konstrukcje znalazły się w edytowanej przez użytkowników polskojęzycznej Wikipedii (https://pl.wikipedia.org/wiki/Czas_przesz%C5%82y [11.12.2022]).

4. POZOSTAŁE FORMY NIJAKIE CZASOWNIKA W PUBLIKACJACH DO NAUKI JPJO

Formy czasu przeszłego nie są jedynymi, których dotyczy rodzaj gramatyczny. Zróżnicowanie pod tym względem dotyczy też form trybu przypuszczającego oraz złożonych form czasu przyszłego z imiesłowem przyszłym. W większości przeglądanych podręczników do nauki jpjo oraz gramatyk języka polskiego, w których nie odnotowano form nijakich 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego, brak jest i tych pozostałych. Ale są też odstępstwa. Otóż we wspomnianym już podręczniku *Po drugiej stronie Tatr* brak jest omawianych form w czasie przeszłym, ale formy 1. i 2. osoba rodzaju nijakiego pojawiają się w prezentowanych paradygmatach czasu przyszłego, zbudowanych w na bazie imiesłowu przeszłego (Pančiková, Stefańczyk 2003, s. 114)⁵, oraz formach trybu przypuszczającego – i tylko tam. Nie ma bowiem ich już ani w jakichkolwiek ćwiczeniach, ani w towarzyszących im tekstach.

W publikacjach, w których rozróżnia się trzy rodzaje we wszystkich osobach liczby pojedynczej czasu przeszłego, konsekwentnie różnicuje się pod tym względem także formy czasu przyszłego opartego na imiesłowie przeszłym oraz formy trybu przypuszczającego (np. Nagórko 2007, s. 127–128).

³ M. Jakubowicz, 1823, *Grammatyka języka polskiego*, Wilno.

⁴ <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/520> [20.04.2022].

⁵ Podręcznik Pančikovej i Stefańczyka adresowany do Słowaków uczących się polskiego, formalnie przeznaczony dla poziomu progowego (B1), zawiera materiał gramatyczny od podstaw, tzn. obejmuje też poziomy elementarny (A1) i wstępny (A2).

5. DLACZEGO W NAUCZANIU JPJO WARTO PREZENTOWAĆ CZASOWNIKOWE FORMY NIJAKIE

Podręczniki kursowe do nauki jpjo, wzięte pod uwagę w niniejszym artykule, liczą sobie zwykle już sporo lat. W wielu przypadkach doczekały się kolejnych wydań, opatrzonych zwykle notą „poprawione i uzupełnione”. W większości wypadków owe poprawki i uzupełnienia dotyczą aktualizacji treści, dodania do książek nagrań czy filmów z lekcji, a niekiedy nawet specjalnej aplikacji⁶. Opis gramatyki zaś pozostaje niezmienny. Może zatem warto pokusić się o wprowadzenie w tym zakresie drobnych poprawek. Język jest przecież two-rem żywym, zmienia się i warto tym zmianom poświęcić uwagę. Tym bardziej że omawiane formy 1. i 2. osoby rodzaju nijakiego czasu przeszłego wydają się wzbudzać w ostatnim czasie większe zainteresowanie. Związane jest to zapewne z aktywnością osób *genderqueer*, określanych także jako osoby niebinarne, czyli wychodzące poza polaryzację tożsamości płciowej i jej binarność⁷. Takich osób jest coraz więcej tak wśród uczących się jpjo, jak i wśród rodzimych użytkowników tego języka. Dzieje się tak prawdopodobnie ze względu na to, że obecnie osoby „queerujące” płeć zdecydowanie częściej dokonują *coming outu*, ujawniając publicznie swoją prawdziwą tożsamość płciową.

6. PRÓBY JĘZYKOWEJ MANIFESTACJI NIEBINARNOŚCI W POLSZCZYŹNIE

Niebinarność bywa też manifestowana językowo. W języku angielskim, który jest zdecydowanie bardziej „neutralny płciowo” niż polski, osoby określające się jako *genderqueer* stosują w liczbie pojedynczej formy *they/their* (‘oni/ich’) zamiast *he/his* (‘on/jego’) czy *she/her* (‘ona/jej’). Trzeba jednak podkreślić, że wykorzystywanie angielskich zaimków mających formę liczby mnogiej w funkcji liczby pojedynczej może prowadzić do nieporozumień w komunikacji. Z kolei

⁶ Tak jest np. w przypadku nowej edycji serii podręczników *Hurra!! Po polsku*, która od poprzedniej różni się m.in. tym, że dodane do każdej lekcji filmy i nagrania audio, można szybko odtworzyć dodanej specjalnej aplikacji; ponadto w nowej edycji serii rozbudowano i pokolorowano Zeszyt ćwiczeń, natomiast podręcznik nauczyciela wzbogacono o dodatkowe plansze i gry oraz płytę DVD Video.

⁷ Osoby niebinarne wg Wikipedii „mogą identyfikować się jako osoby o dwóch lub więcej tożsamościach płciowych (bigender, trigender, pangender); niemające ich w ogóle (agender); mające zmienną tożsamość płciową (genderfluid); lub jako trzecia płeć, kategoria obejmująca osoby, które nie przypisują nazwy swojej płci / tożsamości rodzajowej i kategorii spoza zachodniego kręgu kulturowego” (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Niebinarno%C5%9B%C4%87> [11.12.2022]).

w Szwecji wprowadzone zostało przez tamtejszą Radę Językową dodatkowe określenie *hen*, które obok *han* ('on') i *hon* ('ona') pozwala ponoć na swobodne wyrażanie swojej tożsamości osobom *genderqueer*⁸.

W Polsce osoby niebinarne chcą formalnej zmiany nazwy rodzaju nijakiego na rodzaj neutralny i dążą do stworzenia form neutralnych rodzajowo, które odzwierciedlałyby ich genderową tożsamość. Tego typu językowe działania dotyczą głównie zaimków, rzeczowników, a także omawianych w niniejszym artykule rodzajowych form czasownikowych. Na stronie internetowej *zaimki.pl*, stanowiącej kompendium wiedzy na temat niebinarności, prowadzonej przez ludzi młodych, określających się jako osoby niebinarne, walczące „o wolność, szacunek i inkluzywność⁹ w języku” (<https://zaimki.pl/> [12.11.2022]), przedstawiono aż cztery różne sposoby tworzenia form rodzaju „neutralnego” – neutratywy, duktywy, iksatywy, osobatywy¹⁰. Wszystkie one dotyczą głównie zaimków i rzeczowników, ale pokazują też, jak w podobny sposób można tworzyć neutralne formy czasownikowe. W przypadku pierwszym – form neutralnych – zaleca się użycie nijakich form czasu przeszłego, zatem zarówno omawianych w niniejszym tekście form 1. i 2. osoby liczby pojedynczej (*byłom*, *byłoś*), jak i wszystkich pozostałych – także w liczbie mnogiej, np. *byłośmy*, *byłoście*, *były*). Dukaizmy z kolei, stworzone przez Jacka Dukaja na potrzeby jego powieści science fiction *Perfekcyjna niedoskonałość. Pierwsza tercja Progresu* (Dukaj J., 2004) (takich form w powieści używają niemające określonej płci istoty postludzkie) i nazwane od nazwiska autora, wymagają dodania do tematu wykładnika rodzaju neutralnego w postaci *-u*¹¹. Ich odmiana wygląda tak: *byłum*, *byłuś*, *byłu*, *byłuśmy*, *byłuście*, *były*. Trzeci sposób tworzenia form neutralnych to przyłączanie do tematu elementu *-x*¹², np. *byłxm*, *byłxś*, *byłx*, *byłxśmy*, *byłxście*, *byłxx*. Natomiast w przypadku osobatywów Rada Języka Neutralnego zaleca stosowanie wobec osób nieznannej płci stosowanie struktur opisowych: *osoba* + imiesłów przymiotnikowy lub przymiotnik, np. zamiast *fotograf* – *osoba fotografująca*. Z powyższego widać, iż pomysłów na genderneutralizację jest wiele, brak w nich jednak pewnej systemowej spójności i konsekwencji w stosowaniu konkretnych form odnoszących się do osób niebinarnych. Działania aktywistów niebinarności językowej w większości prowadzą do prób wprowadzenia dodatkowego, czwartego (!) rodzaju gramatycznego, o czym świadczyć może przykład: *Gdy słońce zaczęło*

⁸ Na podstawie portalu *zaimki.pl*, będącego kompendium wiedzy na temat niebinarności, czy tranżycja.pl, stanowiącego repozytorium wiedzy o transpłciowości i tranżycji.

⁹ „Inkluzywność – by mówiąc o osobie nieznannej lub o grupie osób, nie zakładać ich płci i nie wykluczać” <https://zaimki.pl/> [11.12.2022].

¹⁰ O językowych wykładnikach niebinarności i ich systematyzacji na podst. materiałów z portalu *zaimki.pl* pisały A. Walkiewicz (Walkiewicz 2022) oraz M. Gębka-Wolak, (Gębka-Wolak 2022).

¹¹ Tworzenie takich rodzajowych form zaimkowych, przymiotnikowych i nazw własnych oraz ich odmiana przez przypadki zostały zaprezentowane np. na stronach internetowych <https://pl.evebodywiki.com/Dukaizmy> [11.12.2022].

¹² Element ten może być zastąpiony przez inne tzw. placeholder (symbole zastępcze), np. *był*m*, *był_m*, *był@m* itp. <https://avris.it/blog/genderneutralizacja-polszczyzny> [11.12.2022].

chylić się ku podnóżom gór, *zdjęłum* z głowy helm. *Oglądałum* zachód, pozwalając panującej aurze osuszyć sphywający po moim czole pot (https://universe.leagueofflegends.com/pl_PL/story/the-face-in-her-stars/ [11.12.2022]). *Słońce* można postrzegać formalnie jako coś, co jest rodzaju nijakiego lub – stosując terminologię teoretyków *genderqueer* – jako niemające tożsamości płciowej (tzw. agender). Zatem w tym konkretnym przypadku, w którym w stosunku do osoby użyto dukaizmów, także i rzeczownik *słońce* powinien się łączyć z formą zawierającą taki sam wykładnik neutralności, czyli jego połączenie z czasownikiem powinno wyglądać tak: *słońce zaczęłu*. *Słońce* – tak jak i inne rzeczowniki rodzaju nijakiego – może sprawiać też problemy w zwykłych tekstach w sytuacji jego antropomorfizacji, np. w bajkach, w których zyskuje możliwość wypowiedziania się o sobie lub gdy mówi się o nim jako o osobie. Teoretycznie w takich sytuacjach powinno stosować się będące tematem niniejszej publikacji kłopotliwe formy nijakie 1. i 2. osoby czasu przeszłego (oraz inne nijakie formy rodzajowe czasownika), co dzieje się bardzo rzadko. Chcąc w baśniach i bajkach uniknąć problematycznych form, unika się też bohaterów rodzaju nijakiego, a jeśli jest to niemożliwe takim postaciom najczęściej nadaje się imiona własne o jasnej przynależności rodzajowej, np. *...nazywam się Arau i jestem słońcem [...]* – *Wierzę ci, ale powiedz mi, co tu robisz, dlaczego przyszedłeś tu zamiast świecić ludziom na niebie?* (<https://kulczykfoundation.org.pl/uploads/media/default/0001/05/7fc39f1003b3ac92f9ba82e123676055953239b7.pdf> [11.12.2022]), lub rodzaj czasownika łączy się z noszonym przez taką postać ewentualnym tytułem, funkcją czy stanowiskiem, np. *Król słońce powiedział...* (https://www.youtube.com/watch?v=_eLVMTONvA)¹³. Przedstawione zabiegi są jednak zbędne, gdyż system polskiej koniugacji dysponuje odpowiednimi formami nijakimi, które można w takich przypadkach wykorzystać.

Warto też dodać, iż formy rodzaju nijakiego we wszystkich osobach liczby pojedynczej pojawiają się ostatnio w tekstach literackich, zwłaszcza w cieszącej się dużą popularnością literaturze fantasy i sci-fi w odniesieniu do różnego rodzaju istot postludzkich, dla których kategoria płci jest nierelevantna¹⁴.

7. PODSUMOWANIE

Opisane problemy z formami rodzaju nijakiego czasowników prowadzą do konkluzji, iż należy je omawiać, także ucząc języka polskiego cudzoziemców, by ci wiedzieli, że one w ogóle istnieją, i by w przypadku potrzeby umieli je poprawnie

¹³ Problem rodzaju gramatycznego postaci bajkowych porusza np. M. M. Nowakowska (Nowakowska, w druku).

¹⁴ Pisała o tym np. B. Żmigrodzka (Żmigrodzka 2016).

wykorzystać. Dlatego przede wszystkim należałoby zmienić tabele koniugacyjne czasownika, zamieszczane tak w podręcznikach do nauki jpjo, jak i różnych polskich gramatykach, i umieścić w nich formy trzech rodzajów gramatycznych we wszystkich osobach.

Ponadto warto prezentować cudzoziemcom sytuacje, w których istnieje konieczność zastosowania omawianych form, choćby poprzez antropomorfizację słońca i tworzenie tekstów z nim związanych (krótkich bajek, baśni). Trzeba też wspomnieć o możliwości używania wspomnianych konstrukcji czasownikowych przez osoby niebinarne, których wydaje się przybywać, podkreślając, iż język polski jest przygotowany na ich sytuację i potrzeby. Nie ma zatem powodu do tworzenia dodatkowego rodzaju – wystarczy pełne wykorzystanie możliwości istniejących form, w tym 1. i 2. osoby rodzaju nijakiego.

Na koniec warto też podkreślić, iż jeszcze nie tak dawno korpusy języka polskiego nie odnotowywały żadnych form 1. i 2. osoby rodzaju nijakiego (Żmigrodzcy 2005, s. 60–61), to w obecnym Narodowym Korpusie Języka Polskiego można znaleźć np. 16 użyć formy *byłom* i 9 *byłoś*. Biorąc pod uwagę ten fakt, należy przyjąć, że nie są to tylko „możliwe” czy „potencjalne” formy czasownika, ale występujące coraz częściej w tekstach polskich pełnoprawne jego formy rodzajowe, o których warto pamiętać, ucząc języka polskiego cudzoziemców.

BIBLIOGRAFIA

- Bartnicka B., Satkiewicz H., 2004, *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik dla cudzoziemców*, Warszawa.
- Bąk P., 1987, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Bielec D., 1999, *Polish – an essential grammar*, London.
- Byłom, byłoś*, 2003, https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=317:by-om-byo&catid=44&Itemid=58 [20.04.2022].
- Dukaj J., 2004, *Perfekcyjna niedoskonałość. Pierwsza tercja Progresu*, Kraków.
- Garncarek P., 2011, *Czas na czasownik*, Kraków.
- Gębka-Wolak M., 2022, *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 2: Innowacje a system i tendencje rozwojowe*, „Prace Językoznawcze” XXIV/1, s. 101–116.
- Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H. (red.), 1999, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Jakubowicz M., 1823, *Grammatyka języka polskiego*, Wilno.
- Janowska A., Pastuchowa M., 2003, *Dzień dobry! Podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego z ćwiczeniami dla początkujących*, cz. 1., Katowice.
- Kita M., 1998, *Wybieram gramatykę*, Katowice.
- Kwiatkowska K., Rumińska M., Maćkiewicz M., 2019, *Język polski bez granic. Podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego dla szkół ukraińskich*, kl. VI, Warszawa.
- Lipińska E., 2004, *Z polskim na ty*, Kraków.
- Lipińska E., Skorupka E., 2009, *Polski bez tajemnic. Język polski dla studentów niemieckojęzycznych*, cz. 1, Kraków.

- Mańczak W., 2005, *W sprawie rodzaju nijakiego w czasie przeszłym*, „Język Polski” LXXXIV, s. 56.
- Miodunka W., 2001, *Cześć, jak się masz?*, Kraków.
- Nagórko A., 2007, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- Nowakowska M.M., 2022, *Kłopoty bajek i baśni z rodzajem gramatycznym postaci w nich występujących*, w: P. Szymczak, E. Chodźko (red.) *Baśnie i bajki jako przedmiot interdyscyplinarnych badań naukowych*, Lublin, s. 19–26.
- Pančíková M., Stefańczyk W., 2003, *Po drugiej stronie Tatr*, Kraków.
- Pisarek K., 2004, *Czy paradygmat polskiego czasownika obejmuje trzy rodzaje?*, *Język Polski* LXXXIV, s. 291–293.
- Saloni Z., 1992, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej*, „Prace Filologiczne”, XXXVII, s. 75–87.
- Saloni Z., 2005, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej*, „Język Polski” LXXXIV.
- Walkiewicz A., 2022, *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji*, „Prace Językoznawcze” XXIV/1, s. 85–100.
- Wierzbicka A., 2014, *Rodzaj gramatyczny w języku polskim — przegląd koncepcji*, „Polonica” XXXIV, s. 155–166.
- Żmigrodzcy B. i P., 2005, *W sprawie form czasu przeszłego typu „byłom, byłoś” (na marginesie artykułu Krystyny Pisarkowej)*, „Język Polski” LXXXIV, s. 59–65.
- Żmigrodzka B., 2016, *Nowe zastosowania form czasownikowych 1. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach*, „Język Polski”, CXVI/2, s. 51–72.
- Wikipedia https://pl.wikipedia.org/wiki/Czas_przesz%C5%82y (hasło „czas przeszły”) [20.04.2022].
- www.tranzycja.pl [20.04.2022].
- www.zaimki.pl [20.04.2022].